

## TRIVIALE, REDUCTIONISTISCHE EN VERKENNENDE VORMEN VAN CRIMINOLOGIE. HOE COLLECTIEVE STRAFVERLANGENS BESTUDEREN?

Bas van Stokkom

### 17.1 INLEIDING

In een recente beschouwing over culturele criminologie tekenen Keith Hayward en Jock Young (2004) verzet aan tegen de hegemoniale invloed van de *crime control industry* op de academische criminologie. De academische criminologie gedraagt zich al te vaak als schoothondje van het handhavingsbeleid: niet alleen wordt voorzien in cijfers, aantallen, en resultaten, maar ook worden conform de uitgangspunten van *evidence-based* onderzoek verregaande aanbevelingen gedaan. Van terughoudendheid is weinig sprake, en ook van ethische standvastigheid in de betekenis dat strafrechtelijke interventies niet de oplossing zijn en ook niet mogen zijn, is weinig te merken.

Met Lode Walgrave kan de illusie van *evidence-based* onderzoek een vorm van charlatanerie worden genoemd: 'it promises what it cannot deliver, while concealing this incapacity in a misty shroud of complicated, magic-like processing' (Walgrave, 2009). Gelukkig staat *evidence-based* onderzoek onder grote verdenking terwijl herhaaldelijk wordt benadrukt dat *What Works*-mantra's geen kant-en-klare recepten voor beleid kunnen verschaffen (Nelen, 2008). Niettemin is het geloof in *what works* in veel beleidskringen nog altijd groot en een hele menigte onderzoekers verdient een goed belegde boterham binnen dat *criminality complex*.

Daarmee is niet gezegd dat de academische criminologie een olympische verhevenheid zou moeten uitstralen en afzijdig zou moeten blijven van het publieke discours over misdaad en misdaadbestrijding. Integendeel. Zoals Walgrave zegt: criminologen dragen sociale verantwoordelijkheid en ontkomen er niet aan de rol van zowel afstandelijke 'floater' als geëngageerde 'player' op zich te nemen.

In deze bijdrage zal ik drie vormen van criminologiebeoefening onderscheiden. Ten eerste een kwantitatief type dat een grote invloed heeft binnen de academische criminologie en in sommige opzichten de *evidence-based* ambities heeft overgenomen. Gemakshalve zal ik die benadering maar in al haar varianten

samennemen. Vervolgens komen twee kwalitatieve vormen van criminologiebeoefening aan bod, die beide als 'cultureel' kunnen worden aangeduid. In 'post-moderne' varianten worden deviante gedragingen, tegen de achtergrond van een stedelijke consumentencultuur, op journalistiek-beschrijvende dan wel op speculatief-interpretatieve wijze geduid. Daarnaast kunnen meer theoretiserende vormen van culturele criminologie worden onderscheiden, waarin onderzoekers zowel empirisch onderzoek benutten (of zelf verrichten) als vernieuwende hypothesen ontwikkelen. Zij gaan daarbij na wat andere disciplines over het vraagstuk in kwestie te melden hebben. Ik noem de drie typen respectievelijk 'reductionistisch', 'triviaal' en 'verkenkend'. Uit die kwalificaties blijkt reeds dat de laatstgenoemde manier van criminologisch onderzoek mijn voorkeur heeft.

In het tweede deel van deze bijdrage betoog ik dat die tweede vorm van culturele criminologie het meest geschikt is om collectieve punitieve sentimenten op vruchtbare wijze te bestuderen. Studie van die sentimenten is van groot belang om meer inzicht te krijgen in de aanhoudende roep om strengere straffen en tegenwicht te bieden aan het invloedrijke *penal populism* (Van Stokkom, 2004).

## 17.2 REDUCTIONISTISCHE CRIMINOLOGIE: TECHNO-SPEAK

De dominante criminologiebeoefening in Nederland is sterk beleidsgericht, gefixeerd op het produceren van doelmatige onderzoeksresultaten, en wordt gekenmerkt door een instrumenteel en technisch jargon. In het *Tijdschrift voor Criminologie* word je herhaaldelijk om de oren geslagen met termen als 'knoxratio's van woninginbraak', 'post-hoc ANCOVA's', 'logistische regressie van wapengebruik' en 'log-odds ratio's van buurtkenmerken'. Het inventariseren, ordenen en herformuleren van inzichten en bevindingen uit de literatuur wordt binnen dit type criminologie weinig serieus genomen. Men is doorgaans selectief in het raadplegen van literatuur en bevindingen die niet of maar deels aansluiten bij eigen veronderstellingen en hypothesen worden vaak weggelaten. Je vraagt je soms af of de betreffende onderzoekers niet op de vlucht zijn voor de veelvoud van tegenstrijdige bevindingen en complexe patronen die uit de literatuur naar voren komen. Natuurlijk ontkom je er niet aan theoretische keuzen te maken en vanuit bepaalde perspectieven te kijken en te onderzoeken. Maar dat is nog geen reden om het streven naar het samenbrengen van relevante inzichten aan de laars te lappen.

Binnen het begrippenkader van de survey neemt men wel zorgvuldigheid en precisie in acht. Kwantitatieve onderzoekers lijken voor zichzelf een veilig en afgeschermd kader te creëren, waarin ze naar hartenlust hun methodologische virtuositeit kunnen uitleven.

Door haar instrumentele gezindheid tendeert de kwantitatieve criminologie ertoe snel tegemoet te komen aan de verzoeken van beleidsmakers om controle- en interventiestrategieën te evalueren. Kwantitatief onderzoek houdt de schijn van generaliseerbaarheid hoog, en is daarom in trek bij beleidsmakers, en als er gevoelige zaken worden onderzocht, natuurlijk ook bij pers en media. Culturele

kennis leent zich beheersen of ingenen, interpretere

Ook als kwantitatieve vorming, wordt aangevuld door Bruinsma en Franzen van ontwikkeling, maar zij blijven zoekrichtingen is. De stand van de auteurs zeggen criminologie. Bij verschillende beeld psychologieën blijven bij het theoretisch het criminologisch. Maar de meeste ben voor het toelichten van begrippen.

In kwantitatieve kennis, emoties en cognitie ten opzichte van denken en beeld van sociale beslissingen gelijktijdig met de keuze-theorieër het rationele kenmerk 'onderhandelen' macht en statusverwachtingen van 'wildere' en daags handelen.

In de berg van kennis heb doorzichten, kan een rationalisering van tevragen zijn binnen de consumenten een gammel beeld voorbeeld je ver-

Meestal wordt rationaliserende waarden perspectief worden wijken en gen

van criminologie-  
angeduid. In 'post-  
achtergrond van een  
de dan wel op spe-  
er theoretiserende  
arin onderzoekers  
ernieuwende hypo-  
over het vraagstuk  
welijk 'reductionis-  
eeds dat de laatst-  
ur heeft.

de vorm van cultu-  
ve sentimenten op  
s van groot belang  
engere straffen en  
Stokkom, 2004).

#### EAK

erk beleidsgericht,  
sultaten, en wordt  
het *Tijdschrift voor*  
ermen als 'knoxra-  
gressie van wapen-  
tariseren, ordenen  
tuur wordt binnen  
ans selectief in het  
eels aansluiten bij  
laten. Je vraagt je  
a voor de veelvoud  
de literatuur naar  
keuzen te maken  
a. Maar dat is nog  
ante inzichten aan

vel zorgvuldigheid  
hzelf een veilig en  
methodologische

tieve criminologie  
kers om controle-  
k houdt de schijn  
smakers, en als er  
media. Culturele

kennis leent zich daarentegen minder goed om direct te worden aangewend: niet beheersen of ingrijpen is het doel, maar nuances aanbrengen, betekenis verlenen, interpreteren en afwegen van standpunten.

Ook als kwantitatief gerichte criminologen aandacht hebben voor theorievorming, wordt aan empirische toetsing veel gewicht gegeven. Zo hebben Gerben Bruinsma en Frank Weerman (2007) onlangs een gedegen overzicht gegeven van ontwikkelingen binnen wat zij de 'verklarende jeugdcriminologie' noemen, maar zij blijven gevangen binnen de *mainstream* van criminologische onderzoeksrichtingen en de overvloed aan onderzoeksresultaten die daar voorhanden is. De stand van zaken die in het artikel wordt opgesomd, acht ik – anders dan de auteurs zeggen – een fraaie illustratie van de theoretische stilstand binnen de criminologie. Binnen de steile muren van de eigen discipline worden weliswaar verschillende verklaringen bijeengebracht, maar ontwikkelingen binnen bijvoorbeeld psychologische, antropologische en emotiesociologische onderzoeksrichtingen blijven buiten de deur. Dat is jammer want die bevruchting zou pas werkelijk theoretische vernieuwing teweeg hebben kunnen brengen. Je moet buiten het criminologische 'keurslijf' treden om andersoortige inzichten te verwerken. Maar de meeste kwantitatieve criminologen lijken weinig belangstelling te hebben voor het toelaten van vreemde interpretatiekaders, noch voor het ontwikkelen van begrippen en hypothesen waarmee men niet vertrouwd is.

In kwantitatieve onderzoeken is ook weinig aandacht voor collectieve verlangens, emoties en intuïties, mede omdat die zich moeilijk laten conceptualiseren. In cognitieve of economische benaderingen worden emoties en hun effecten op denken en doen gewoonweg uit de analyse geëlimineerd. Het dominante beeld van sociale interactie is dat van een cognitieve puzzel, een reeks rationale beslissingen gebaseerd op complexe en vaak ambivalente informatie. In *rational choice*-theorieën worden emoties doorgaans als hindernissen gezien; ze zouden het rationale keuzeprocessus verstoren. Communicatie wordt dikwijls versimpeld tot 'onderhandelen'. De meer informele aspecten van sociale interactie – de (latente) macht en statusprocessen, de relevante emoties en de al dan niet gefrustreerde verwachtingen – komen niet aan bod. Ook dit reductionisme leidt de aandacht af van 'wildere' en minder goed te beheersen vormen van sociale interactie. Het alledaags handelen is veel expressiever en weerbarstiger dan wordt verondersteld.

In de berg van Amerikaanse empirisch-analytische onderzoeken die ik recentelijk heb doorgenomen om zicht te krijgen op 'sociale cohesie' in achterstandswijken, kan een grote hoeveelheid publicaties direct bij het vuilnis. De operationalisering van 'sociale cohesie' is vaak slordig, simpel of eenzijdig. De enquêtevragen zijn vaak wat onbeholpen geformuleerd. In veel gevallen zijn de items binnen de constructen tamelijk willekeurig bijeengenomen en vormen tezamen een gammal bouwwerk. Soms wordt een complex aspect van sociale cohesie, bijvoorbeeld je veilig voelen, maar door één vraag gemeten.

Meestal wordt wel gewaarschuwd dat de bevindingen slechts beperkte generaliserende waarde hebben, omdat men wel inziet dat een sociaal vergelijkend perspectief nodig zou zijn om betrouwbare uitspraken te doen over andere typen wijken en gemeenschappen. Deze onderkenning van methodologische beper-

kingen siert kwantitatieve onderzoekers, maar wat hen minder siert is – zoals gezegd – dat zij zich snel afmaken van de behandeling van relevante theoretische perspectieven en de beschikbare onderzoeksresultaten binnen die perspectieven. Meestal werkt men binnen een bepaald perspectief (van sociaal kapitaal, van sociale desorganisatie, enzovoort); de kernaannames van dat perspectief worden als vanzelfsprekend overgenomen en er wordt weinig moeite gedaan om tot theoretische verdieping te komen of het perspectief te verbreden en andere aspecten te verwerken. Vaak is men niet eens op de hoogte van onderzoek dat precies dezelfde thematiek van (gebrek aan) sociale cohesie behandelt, maar dan in disciplines als sociale geografie of politieke wetenschappen. Soms is men zelfs niet eens op de hoogte van bevindingen binnen andersoortige criminologische perspectieven als sociale deprivatie en anomie. Dat er vele andere benaderingswijzen bestaan die relevante onderzoeksbevindingen hebben voortgebracht, wordt kennelijk niet als problematisch ervaren.

Neem bijvoorbeeld het onderzoek van de sociologen Flap en Völker (2005) – niet de minsten in sociologisch Nederland – naar informele controle in een aantal Nederlandse stadswijken. Dat onderzoek beweegt zich keurig binnen het perspectief van *collective efficacy* en levert ook een bevestiging van de theorie op. Probleem is in dit geval niet zozeer de operationalisering (hoewel onvermijdelijk reductionistisch), maar de magere doordenking van mogelijke verklaringen voor onveiligheid in stadswijken. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat deze onderzoekers de *broken windows*-theorie verkeerd interpreteren, terwijl verwijzingen naar andersoortige theorieën ontbreken.

Gelukkig is er ook veel kwantitatief onderzoek voorhanden dat theoretisch verrijkend is. Zo zijn de vooronderstellingen van de *broken windows*-theorie door Bernard Harcourt en Ralph Taylor nauwgezet getoetst, en hebben zij de theorievorming over veiligheid in buurten verfijnd en verbeterd (zie Van Stokkom, 2008). Tussen de vele bleke publicaties die de academische tijdschriften domineren, kom je ook pareltjes tegen, waarin gedegen onderzoek wordt gecombineerd met theoretische diepgang. Het zij onderstreept: ook culturele criminologen varen wel met de kennis die door surveys beschikbaar komt. Zij kunnen die onderzoeksresultaten benutten om hun eigen perspectieven te verfijnen, en nagaan welke mogelijke wegen al dan niet nader verkend zouden kunnen worden.

### 17.3 TRIVIALE CRIMINOLOGIE: DE ROMANTIEK VAN EEN OPWINDEND BESTAAN

In de bundel *Cultural Criminology* zetten Jeff Ferrell en Clinton Sanders (1995) een alternatieve, voornamelijk etnografische benadering op de criminologische kaart. Ferrell en de zijnen bezingen de spontaniteit en onvoorspelbaarheid van het stadsleven. Zij bestuderen een stedelijke wereld van 'criminal pleasures' en 'criminal erotics' die mensen de misdaad intrekken. De 'adrenaline rush' van kicks en opwindend kan op veel interesse rekenen (1995: 311). Verder trekken ze ten strijde tegen een 'sanitized universe of soft control' van camerabewaking, ver-

ordeningen tegen pleitbezorgers muzikanten, t

In *Tearing* native politics stedelijke bestker minder obvingen vaak sc tiële aspecten wordt de stede Tevens worden de verdediging, dat perspectie Men reflecteer tegen te gaan de zijlijn van stream politici ten. In dat op: toen het versc tegen bemoei:

Dat is tegu tureel crimin te heroriënter knopingspun dacht voor de – in termen v van misdaad agenten, ma van de cultur

Tegelijk z ten worden. ( spectieven bi kelijk, ware h ving aan toev theory' of eer

De studie meebrengt, l kritische cir sympathie v hun ogen ee are briccollag site of resista zichtbaar.

Ook een stedelijke ve

er siert is – zoals  
vante theoretische  
die perspectieven.  
iaal kapitaal, van  
erspectief worden  
edaan om tot the  
n andere aspecten  
rzoek dat precies  
maar dan in dis  
is men zelfs niet  
minologische per  
benaderingswij  
rtgebracht, wordt

en Völker (2005)  
e controle in een  
eurig binnen het  
van de theorie op  
wel onvermijdelijk  
verklaringen voor  
at deze onderzoe  
erwijzingen naar

na dat theoretisch  
lows-theorie door  
en zij de theorie-  
Stokkom, 2008).  
ften domineren,  
combineerd met  
minologen varen  
nnen die onder  
ijnen, en nagaan  
en worden.

#### OPWINDEND

n Sanders (1995)  
criminologische  
spelbaarheid van  
al pleasures' en  
naline rush' van  
erder trekken ze  
rabewaking, ver-

ordeningen tegen zwerven en bedelen en convenanten tegen overlast. Zij zijn de pleitbezorgers van diversiteit, anarchisme en 'sensual disorder', de stad van straatmuzikanten, thuislozen, militante fietsers, skateboarders en 'graffiti artists'.

In *Tearing Down the Streets* (2001) is Ferrell de kroniekschrijver van een 'alternative politics of the street', de chaotische, creatieve, dissonante aspecten van het stedelijke bestaan. Hij praktiseert een vorm van etnografie waarin de onderzoeker minder observant is dan een sympathieke participant. Hoewel die beschrijvingen vaak scherp en raak zijn en diep kan worden doorgedrongen in de existentiële aspecten van het stadsleven, en misdaad aldus beter begrepen kan worden, wordt de stedelijke tegencultuur snel geromantiseerd (zie Fenwick, 2004: 378). Tevens worden de bekende politieke stokpaardjes van de *labelling theory* bereden: de verdediging van al wat deviant is, van potten, punkers tot ploerten. Binnen dat perspectief geldt criminalisering van subculturen als steen des aanstoets. Men reflecteert ook nauwelijks over mogelijkheden om bijvoorbeeld jeugdgeweld tegen te gaan of te verminderen. Aldus veroordelen de onderzoekers zichzelf tot de zijlijn van het publieke debat en zijn ze weerloos tegen verwijten van *mainstream* politici die conservatieve auteurs als Theodor Dalrymple in de armen sluiten. In dat opzicht was het manifest van Ferrell en Sanders al op slag verouderd toen het verscheen. Men wilde de vorige oorlog, de opstand van de jaren zestig tegen bemoeizucht en paternalisme, alsnog winnen.

Dat is tegelijk jammer, want de etnografische beschrijvingen van deze cultureel criminologen zijn levendig en provocerend, en noodzaken de lezer zich te heroriënteren. Bovendien vinden we bij Ferrell en Sanders wel degelijk aanknopingspunten voor een volwassen culturele criminologie. Ten eerste is er aandacht voor de thematiek van gedeelde symbolieken en betekenissen die tezamen – in termen van Durkheim – het collectieve bewustzijn vormen en de definities van misdaad en misdaadbestrijding bepalen. Niet alleen misdadigers en politieagenten, maar juist ook publieke voorstellingen bepalen het onderzoeksobject van de culturele criminologie (Ferrell & Sanders, 1995: 298).

Tegelijk zouden die culturele betekenissen interdisciplinair onderzocht moeten worden. Culturele criminologie brengt vele uiteenlopende theoretische perspectieven bijeen en maakt er een synthetische benadering van. Dat is aantrekkelijk, ware het niet dat Ferrell en Sanders er direct weer een versmalde omschrijving aan toevoegen: de synthese zou een 'politically informed version of labelling theory' of een 'grounded labelling theory' moeten zijn (1995: 304).

De studie van het stedelijke deviante gedrag en de opwinding die dat met zich meebrengt, blijft niet beperkt tot etnografische onderzoekers. Ook veel Britse kritische criminologen – zoals de eerder genoemde Hayward en Young – tonen sympathie voor de verschijningsvormen van de tegencultuur. Jeugdcultuur is in hun ogen een 'hive of creativity, an arena of magical solutions where symbols are bricollaged into lifestyles, a place of identity and discovery, and, above all, a site of resistance' (2004: 261). De sporen van een romantische visie zijn duidelijk zichtbaar.

Ook een theoreticus als Zygmunt Bauman legt zich toe op de thematiek van stedelijke vervreemding, al heeft hij meer interesse in apocalyptische ontwikke-

lingen die een fluide samenleving met zich meebrengt. Hij gebruikt fraaie metaforen die van sociologische verbeeldingskracht getuigen. Vermoeide en cynische consumenten gaan gebukt onder een 'horror fatigue' en 'existentiële tremor'. Niettemin moet hij het meer hebben van talige suggestie dan van daadwerkelijke analyse. Bovendien ordent Bauman zijn interpretaties nauwelijks en als hem een ontwikkeling niet aanstaat, valt onvermijdelijk het woord 'exclusie'. Het gaat in termen van Willem de Haan om een culturele criminologie van het 'grote gebaar'. Hoogdravende en speculatieve gedachten die niet zelden de aandacht afleiden van de verschijnselen die men juist beoogt te duiden of te verklaren.

Net als bij Ferrell en zijn medestanders zien we een miskennis van de dagelijkse zorgen van stadsbewoners, vooral de onveiligheidsbeleving en de daarmee verbonden afweerreacties. Wanorde is niet altijd iets moois, zoals zij beweren, en evenmin is orde altijd iets verdachts. Bovendien, in een turbulente wereld lijkt het verlangen naar orde juist een wederopgang door te maken. Het zou goed kunnen dat alledaags handelen in de *unheimische* metropool in toenemende mate voorspelbaarheid behoeft. Psychische zekerheid en orde worden dan meer en meer voorwaarden voor vrijheidsbeleving. Met andere woorden, het verlangen naar 'psychische zekerheid' zou wel eens gestegen kunnen zijn op Maslows behoefte ladder.

Mede daarom geloof ik niet dat Bauman doordringt tot de kern van het hedendaagse psychische malheur van vermoeide stedelingen. De speculatieve diagnose, de cultuursociologie van grote gebaren, wordt ook onvoldoende door relevant empirisch materiaal ondersteund.

Zowel etnografen à la Ferrell als kritische denkers als Bauman – ondanks zijn treffende kritiek op de *crime control industry* – doen hun best om het vraagstuk van maatschappelijke orde te omzeilen en manoeuvreren zichzelf aldus naar de zijlijn van het politieke debat over veiligheid. De stedelijke wereld bestaat uit meer dan de rebelse en consumerende attitudes die deze cultureel criminologen met voorliefde bestuderen. Bovendien laten zij na te onderzoeken hoe deviant gedrag en punitieve reacties van de *moral majority* op elkaar inwerken. De collectieve neiging kwistig te criminaliseren en straffen zou wel eens een gevolg kunnen zijn van waargenomen wetteloosheid en chaos. Voor ik die thematiek oppak, komt eerst nog de vraag aan bod wat het 'eigene' is van een verkennende culturele criminologie.

#### 17.4 VERKENNENDE CRIMINOLOGIE: OVER DE SCHUTTING KIJKEN

Hoe culturele criminologie dan wel omschrijven? Ferrell en Sanders hebben reeds twee belangwekkende kenmerken genoemd: interdisciplinair en gericht op collectieve voorstellingen. Daar kan een niet-instrumentele oriëntatie aan worden toegevoegd: het bieden van kennis die primair begrijpelijk maakt, geen kennis die primair beoogt te beheersen of in te grijpen. Bovendien, en daar wil ik wat langer bij stilstaan, zou de criminoloog buiten het gangbare academische kennisdomein moeten treden.

Willem de Haan voor het begrijpen met Ian Loader *Criminology* aangevulde verklaringen op 'de menselijke realiteit van misdaad'. De Haan en Loader voorbeeld het gedrag duiden.

Men kan daarmee kennis vertoont daags narcisme *out* geweld op straat 'kwetsbare hogesnelheid'. Omdat narcisme gevoelig zijn voor snel aangebrachte wijzen als sociale die verhoogde 'verklarende je aspecten zoude

Aart Broek geweldcrimineel altijd ontbreekt in kaart gebracht binnen het psychologische grote collectieve inbreuken (agressie) kunnen leiden.

Laat ik nade wijl bestude *verkenningen* over is merkwaardig slachtoffer veel en spelen een gereede al dat strafpraktijken.

Natuurlijk wordt wel om enkele regel be vergeldend kw Rationalisten r handelingsmot

Willem de Haan wees er al op: de betekenis van emotionaliteit en expressiviteit voor het begrijpen van misdaad en straf wordt stelselmatig onderschat. Samen met Ian Loader (2002) wijdde hij daar een speciaal nummer van *Theoretical Criminology* aan. In dat nummer probeerden ze emotietheorieën in criminologische verklaringen en interpretaties te integreren, in de hoop beter zicht te krijgen op 'de mens' in de criminologie en de criminologie dichter bij de alledaagse realiteit van misdaad en straf te brengen. Het criminologische debat is volgens De Haan en Loader afgedreven van die realiteit en vertoont te veel hiaten om bijvoorbeeld het gepassioneerde verlangen naar *law and order* adequaat te kunnen duiden.

Men kan daar alleen maar mee instemmen. De criminologische academische kennis vertoont vele leemtes. Zo lopen criminologen nog altijd voorbij aan alledaags narcisme en assertief gedrag als verklaringsbronnen voor spontaan *acting out* geweld op straat en in het nachtleven. Narcisme wordt wel omschreven als 'kwetsbare hoge eigendunk': het zelfbeeld is aan grote schommelingen onderhevig. Omdat narcistische personen hoge verwachtingen koesteren en tegelijkertijd gevoelig zijn voor tegenwerking en tegenslag, nemen ze snel aanstoot en zijn ze snel aangebrand (Van Stokkom 2005). Standaard criminologische verklaringswijzen als sociale deprivatie, sociale binding en subculturele identiteit kunnen die verhoogde gevoeligheid niet of nauwelijks verklaren. De eerder genoemde 'verklarende jeugdcriminologie' zou aanzienlijk verrijkt kunnen worden als deze aspecten zouden worden verwerkt.

Aart Broek (2007) biedt een adequate verklaring voor ernstige vormen van geweldcriminaliteit die vreemd genoeg in de criminologische handboeken nog altijd ontbreekt: geloochende schaamte. Deze schaamtedynamiek was al eerder in kaart gebracht door onder andere emotiesocioloog Thomas Scheff, niet alleen binnen het psychologische huishouden van individuele daders, maar ook van grote collectieven als naties. Geloochende schaamte kan ook verklaren waarom inbreuken (agressie, valse beschuldigingen) tot aanhoudende wraakgevoelens kunnen leiden.

Laat ik nader ingaan op de emotie wraak. Wraak wordt in de criminologie nauwelijks bestudeerd, noch geproblematiseerd. In het themanummer van *Justitiële verkenningen* over wraak in 2003 ontbrak elke criminologische invalshoek. Dat is merkwaardig. Het is evident dat wraak een motief is dat zowel bij dader als slachtoffer veelvuldig een rol speelt. Wraakgevoelens zijn buitengewoon krachtig en spelen een grote rol in menige ernstige strafrechtelijke zaak. Durkheim suggereerde al dat wraak 'de ziel van de straf' is en de primaire motivatie binnen strafpraktijken.

Natuurlijk is wraak een steen des aanstoets voor elke rationalist. Wraak wordt wel omschreven als dwaas, onbeheerst, excessief, subjectief en door geen enkele regel begrensd. In termen van rechtsfilosoof Leo Polak: brengt niet alle vergeldend kwaaddoen of leeddoen slechts nieuw leed of kwaad in de wereld? Rationalisten richten zich liever op het domein van preventie en controle, waar handelingsmotieven en de gevolgen van ingrijpen beter verklaarbaar zijn. Ook

uikt fraaie meta-  
eide en cynische  
tentiële tremor'.  
van daadwerke-  
lijks en als hem  
clusie'. Het gaat  
e van het 'grote  
len de aandacht  
te verklaren.

ing van de dage-  
en de daarmee  
zij beweren, en  
ente wereld lijkt  
Het zou goed  
in toenemende  
orden dan meer  
den, het verlan-  
zijn op Maslows

van het heden-  
eculatieve diag-  
nende door rele-

ondanks zijn  
het vraagstuk  
zelf aldus naar  
ereld bestaat uit  
el criminologen  
en hoe deviant  
werken. De col-  
ens een gevolg  
die thematiek  
en verkennende

## RIJKEN

anders hebben  
nair en gericht  
oriëntatie aan  
ijk maakt, geen  
en, en daar wil  
re academische

de kritische criminoloog gaat gauw op de loop voor wraak, of heeft de neiging dat verontrustende verschijnsel te bagatelliseren.

Mensen staan sowieso ambivalent ten opzichte van wraak: hoewel gerechtvaardigd in sommige omstandigheden, wordt het als een immorele handeling gezien (Van Stokkom, 2003 en 2007). Het woord 'wraak' roept bij velen nog altijd angst op. Vooral het genoegen dat wordt ontleend aan wrekend leed toebrengen, stoot op veel weerstand. Westerse rechtssystemen hebben getracht wraak te temmen en te elimineren en meer rationele vormen van rechtvaardigheid te ontwikkelen. Maar in literatuur en films worden helden vereerd die niet over zich heen laten lopen wanneer ze bedreigd of aangevallen worden. We beschouwen ze des te meer als held naarmate ze onbedachtzamer risico's opzoeken. Mede door de aantrekkingskracht van films zwelgen we in wraakfantasieën. Hoewel slechts weinigen zullen erkennen wraak te willen nemen, geniet men van wraakverhalen die de entertainmentindustrie voorschotel.

Ernstiger, sinds de revolutie die de massamedia in de jaren tachtig hebben ontketend, zijn negatieve emoties als angst, woede en wraak uit hun sluimer-toestand ontwaakt. Ze zijn geëmancipeerd, worden aangeprezen en commercieel uitgebaat. Termen als 'het monster van Assen' mobiliseren de volkswoede, terwijl de zenuwen van parlementariërs uitermate prikkelbaar zijn (Van Stokkom, 2004).

Allemaal redenen, zo lijkt me, om juist wraak diepgaand criminologisch te onderzoeken. Waarom een primair psychisch mechanisme dat onze gevoelswereld zo sterk beheerst en opzichtig tot geweld uitnodigt, terzijde laten? Natuurlijk, je moet dan het ommuurde vakgebied verlaten. Emoties als wraak zijn alleen interdisciplinair te begrijpen, met inbegrip van filosofie, psychologie, politieke wetenschappen, antropologie en geschiedenis.

## 17.5 HOE PUNITIEVE VERLANGENS BESTUDEREN?

Als het gaat om de vraag wat de mening van burgers is over straf, strafmaat en strafvormen, is er redelijk veel criminologisch onderzoek beschikbaar. Evenmin is er een tekort aan studies waarin wordt aangetoond dat de Nederlandse samenleving punitiever is geworden. René van Swaaningen heeft in veel publicaties het veranderde Nederlandse strafklimaat geschetst (o.a. Van Swaaningen, 2005). Het gaat om convergerend onderzoek waarin vele trends, en de perverse effecten ervan, bij elkaar worden gebracht en de justitiële beleidsuitgangspunten worden getoetst en gekritiseerd. Die werkwijze behoort ongetwijfeld tot de klassiek criminologische opdracht. Jammer dat dergelijke kritische studies niet langer verschijnen in het *Tijdschrift voor Criminologie*, dat vooral reductionistisch getinte onderzoeken blijft publiceren.

Nederlands onderzoek naar de expressieve aspecten van punitieve attitudes is echter weinig voorhanden. De studies van Jan de Keijser (o.a. 2004) raken wel aan die thematiek, en zijn empirisch onderzoek is goed theoretisch geïnformeerd. Niettemin, de poging punitieve attitudes te achterhalen door respondenten stel-

lingen en item 'infliction of s  
Keijser in zijn  
tend kenmerk  
paradigma's z  
lingen komen  
strafdoelen ni  
indrukken, on  
in kwestie er g

Kwantitatief  
surveys en cas  
dat verschaft n  
'punitieve aan  
denk ik aange'  
ook gesproken  
gen. Hierna g

17.5.1 *De exp.*  
Enkele onder:  
geslaagd goed  
Uit het onder:  
enquêteonder:  
toetsen – blijk  
tor is voor pur  
blijkt dat pun:  
bedreigd of af:  
en het feit dat  
loos. Als de w:  
voor mededog:  
kunnen alles r

Ook Kathy  
haar psychody  
van Oakland-S  
(believers) als v  
Zij zijn in deze  
groepen kunn:  
op het voorkon  
wijken niet ve  
ben zich te ver  
dit zou ik kun  
believers in ste  
zucht, inheren  
toe om delinqu  
sen: ze worder  
dissenters wijze



lingen en items te laten aankruisen, roept problemen op. Zo is een stelling als 'infliction of suffering should be an explicit element in every sanction' die De Keijser in zijn proefschrift (2000) exemplarisch acht voor retributie niet uitsluitend kenmerkend voor dat strafparadigma. Die stelling had ook binnen andere paradigma's zoals afschrikking een legitieme rol kunnen spelen. Dergelijke stellingen komen de duidelijkheid en scherpheid van de afzonderlijke paradigma's over strafdoelen niet ten goede. Bovendien, het aankruisen van items geeft vertekende indrukken, omdat identieke antwoordpatronen suggereren dat de respondenten in kwestie er gelijklopende attitudes op na zouden houden.

Kwantitatief onderzoek heeft dus zijn beperkingen. Je kunt respondenten in surveys en casusbeschrijvingen wel bevragen naar hun mening over straf, maar dat verschaft nog geen inzicht in achterliggende verlangens en gevoelens. Om die 'punitieve aandriften' en diepere beweegredenen voor straf te achterhalen zijn we denk ik aangewezen op kwalitatief onderzoek, vooral *in-depth* interviews, waarin ook gesproken kan worden over persoonlijke ervaringen, zorgen en verwachtingen. Hierna geef ik enkele voorbeelden van dergelijk onderzoek.

#### 17.5.1 *De expressieve aspecten van punitieve attitudes*

Enkele onderzoekers die burgers uitvoerig hebben geïnterviewd, zijn erin geslaagd goed zicht te bieden op genoemde emotionele en expressieve factoren. Uit het onderzoek van Shadd Maruna en Anna King (2008) – dat bestond uit enquêteonderzoek, *life story*-interviews en experimenten om emoties nader te toetsen – blijkt dat 'angst voor de jeugd' veruit de belangrijkste verklarende factor is voor punitiviteit in de middenklassen in Oost-Engeland. Uit de interviews blijkt dat punitief ingestelde burgers boos zijn omdat ze op straat (potentieel) bedreigd of afgebeukt worden of voor gek worden gezet; de schaamte, de onmacht en het feit dat jongeren steeds vrijuit gaan voor hun getreiter, maakt hen radeloos. Als de waardigheid van burgers openlijk wordt ontkend, is er geen ruimte voor mededogen. Het onbehagen wordt dus op de jeugd geprojecteerd: jongeren kunnen alles maken en doen, en komen er mee weg.

Ook Kathlyn Gaubatz (1995) beklemtoont het belang van deze factoren. Uit haar psychodynamische onderzoek – gebaseerd op 24 interviews met inwoners van Oakland-San Francisco Bay – blijkt dat zowel voorstanders van hard straffen (*believers*) als van mild straffen (*dissenters*) zich in dezelfde mate onveilig voelen. Zij zijn in dezelfde mate geïnformeerd over misdaad en strafrechtspleging. Beide groepen kunnen zich goed inleven in de ellende van slachtoffers. Ook hun visies op het voorkomen van wraak en het schenken van vergeving in het dagelijks leven wijken niet veel van elkaar af. Niettemin blijkt dat *believers* er moeite mee hebben zich te verplaatsen in misdadigers. *Dissenters* kunnen gemakkelijker zeggen: dit zou ik kunnen zijn, of mijn broer; het kon mijn zoon zijn. Daarnaast wijzen *believers* in sterkere mate op karakterfouten van daders: gebrek aan controle, hebzucht, inherent slecht. Ze schrijven eerder kwalijke bedoelingen toe en neigen er toe om delinquenten buiten het bereik van normale menselijke omgang te plaatsen: ze worden uit de kring van toenadering, begrip en vergeving verstoten. De *dissenters* wijzen daarentegen hoofdzakelijk op oorzaken die geen veroordeling

inhouden: stress, psychische problemen, in jeugd misbruikt, desintegratie van het gezin, enzovoort. Met name een onderzoekende houding – onbevooroordeeld zijn, meer willen weten, niet snel beïnvloed worden door misdaadnieuws – blijkt een milde houding te sorteren.

Gaubatz suggereert dat de snelheid van sociale veranderingen in de laatste decennia het vermogen om te veranderen en divergerende levensstijlen te tolereren, te boven gaat. De stilzwijgende moeite met het tolereren van steeds meer afwijkende en voorheen niet gedulde levensstijlen en praktijken werd verplaatst en gericht op misdadigers. Met andere woorden, veel burgers hebben een geforceerd proces van aanvaarding van deviante groepen, van homoseksuelen tot buitenlanders, moeten ondergaan dat op een harde grens is gestoten. Volgens Gaubatz is het publiek – overvoerd met beelden over ellende en nood – uitgeput en vermoeid. Te vaak hebben ze de grenzen van acceptatie en begrip moeten verleggen. Alleen criminelen kunnen nog openlijk gehaat worden.

Uit deze onderzoeken blijkt dat punitiviteit bepaald geen rationeel antwoord is op de kans dat je zelf (of verwante personen) slachtoffer wordt van misdaad. Dergelijke instrumentele verklaringen zijn niet echt relevant. Symbolische en expressieve verklaringen zijn overtuigender. Punitiviteit vloeit eerder voort uit maatschappelijke ergernis, zorgen en angsten. Overigens is dat ook bevestigd door surveyonderzoek, onder andere van Tom Tyler en Robert Boeckman (1997). Zij gingen in hun studie na hoe de steun voor de Three Strikes and You Are Out-wetgeving in Californië kan worden verklaard. Burgers blijken niet zozeer bang te zijn voor de risico's van recidivisme (het belangrijkste motief van de initiatiefnemers). Ze zijn wel bezorgd om het morele verval van het gezin en ze voelen zich onbehaaglijk over de komst van vreemdelingen. Mensen die de indruk hebben dat de morele consensus is afgebroken, ondersteunen in sterkere mate een punitief beleid.

De inzichten die Gaubatz biedt – in mijn ogen een mooi voorbeeld van vruchtbare culturele criminologie – kunnen wellicht ook de grotere Nederlandse punitiviteit onder middenklassen en hoger opgeleiden verklaren. Een empathische en onderzoekende houding is op de terugtocht. Burgers lijken afgemat en doodmoe om steeds weer begrip op te brengen. Zelfonderzoek lijkt meer en meer te worden genegeerd. Burgers neigen ertoe de eigen vatbaarheid voor kwaadaardig, zondig of gewelddadig handelen te verdringen. In termen van Maruna en zijn medewerkers (2004): het deel van zelf dat het meest wordt gevreesd wordt geloofchend – 'disowning our shadow'. Het besef dat in ieder mens een potentiële crimineel huist die kwetsbaar is voor machismo en sadistische verleidingen – zoals Willem Nagel beklemtoonde – is niet meer erg levendig.

Tegelijk kunnen de inzichten van Maruna en Gaubatz een van de paradoxen in de hedendaagse publieke opinie verklaren: de publieke opinie over straf en strafrechtspleging is aanzienlijk verhard, maar attitudes over vrouwenemancipatie, opvoeding, softdrugs en seks, zijn verder geliberaliseerd. Tolerantie en repressie trekken gezamenlijk op (Van den Brink, 2004). De groei van het *penal populism* is dus niet uitsluitend te danken aan factoren die met een repressieve habitus samenhangen, zoals lage opleiding en de roep om sterke leiders. Dat betekent

dat de voorke  
zijn oude cor  
groepen heef  
ex-crimineler  
populisme lij  
marktsamenl

Strafverla  
van *moral pa*  
steun voor h  
een stroom v  
baar, noch ka  
en psychologi  
media hebber  
versterkt (Gar

Hoe dat ve  
dat het heden  
dat intolerant  
ankerd liggen  
*populism* te pa  
'angst voor de

## 17.6 BESLU

Kwantitatieve  
ders – van me  
doel in zich.  
onderzoeksde  
vanzelf op ins  
De expressieve  
Emoties, intui  
seren. Bovend  
criminologiscl

Etnografer  
erin het stadsl  
verengen tot g  
onder het gro  
Ook speculatie  
metropool ide  
hebben, maar  
veranderingen

Onderzoek  
zijn interdiscip  
Uit hun werk s  
wel voor theore

esintegratie van  
 pbevooroordeeld  
 dnieuws – blijkt

gen in de laatste  
 nsstijlen te tole-  
 van steeds meer  
 werd verplaatst  
 ebben een gefor-  
 noseksuelen tot  
 estoten. Volgens  
 nood – uitgeput  
 grip moeten ver-

ioneel antwoord  
 dt van misdaad.  
 Symbolische en  
 eerder voort uit  
 t ook bevestigd  
 beckman (1997).  
 and You Are Out-  
 niet zozeer bang  
 van de initiatief-  
 in en ze voelen  
 de indruk heb-  
 erkere mate een

eeld van vrucht-  
 derlandse puni-  
 en empathische  
 gemat en dood-  
 neer en meer te  
 or kwaadaardig,  
 Maruna en zijn  
 esd wordt gelo-  
 n potentiële cri-  
 idingen – zoals

de paradoxen in  
 er straf en straf-  
 venemancipatie,  
 ttie en repressie  
 t *penal populism*  
 essieve habitus  
 s. Dat betekent

dat de voorkeur voor harder optreden tegen misdaad zich heeft losgemaakt uit zijn oude conservatieve context en zich over andere maatschappelijke lagen en groepen heeft verbreid. Langer opsluiten van criminelen en minder steun aan ex-criminelen geldt niet langer als een typisch rechtse opvatting. Een punitief populisme lijkt een 'normaal' aspect te zijn geworden van een mediagestuurde marktsamenleving.

Strafverlangens kunnen echter niet zomaar worden afgedaan als uitvloeisels van *moral panic*, gevoed door wildwestverhalen in pers en media. De publieke steun voor hard aanpakken is niet voorgefabriceerd door politieke retoriek en een stroom van mediaberichten. Het kijkpubliek is niet zo gemakkelijk kneedbaar, noch kan punitieve politiek vanuit het niets ontstaan. Er moeten al sociale en psychologische condities van angst, woede en onbehagen aanwezig zijn. De media hebben eerder deze collectieve ervaringen gedramatiseerd, vertekend en versterkt (Garland, 2001).

Hoe dat verder ook zij, onderzoeken als die van Maruna en Gaubatz laten zien dat het hedendaagse *penal populism* niet zomaar uit de lucht is komen vallen en dat intolerante gevoelens diep in de wereldoriëntatie van de middenklassen verankerd liggen. Willen criminologen treffende antwoorden bieden om het *penal populism* te pareren, dan zullen zij 'rechtse' thema's als 'verval van het gezin' en 'angst voor de jeugd' veel serieuzer moeten nemen.

## 17.6 BESLUIT

Kwantitatieve criminologen neigen ertoe – net als hun sociologische vakbroeders – van methoden en technieken een fetisjisme te maken: het middel wordt doel in zich. De dienstbode komt op de troon. Het ontwerpen van een fraai onderzoeksdesign slurpt nagenoeg alle energie op. Verder richt men zich als vanzelf op instrumentele factoren (hoe controleren, voorkomen en bestrijden). De expressieve aspecten van menselijk gedrag fungeren eerder als stoorzender. Emoties, intuïties en impulsen laten zich immers veel moeilijker operationaliseren. Bovendien blijft men liever werken binnen de contouren van vertrouwde criminologische basiskennis.

Etnografen die als kroniekschrijvers van de tegencultuur fungeren, slagen erin het stadsleven provocatief te duiden, maar ze neigen ertoe criminologie te verengen tot *grand labelling*. Zij doen geen moeite de trend van *law and order* onder het grote publiek serieus te bestuderen en zoeken eerder de marge op. Ook speculatieve denkers als Bauman trachten de postmoderne conditie van de metropool ideosyncratisch te duiden. Zijn studies mogen veel suggestieve kracht hebben, maar men krijgt niet werkelijk vat op de samenhang tussen culturele veranderingen en ontwikkelingen binnen het veiligheidsbeleid.

Onderzoekers die over de eigen schutting heen kijken en nieuwe wegen banen, zijn interdisciplinair gericht en benutten velerlei soorten onderzoeksbevindingen. Uit hun werk spreekt in feite geen voorkeur voor een speciale methodiek, maar wel voor theoretische verdieping. Die vorm van criminologiebeoefening kan men

met recht 'cultureel' noemen, omdat collectieve voorstellingen en sentimenten voorwerp van studie zijn, 'duiden' voorrang heeft boven 'voorspellen', terwijl het motief van beheersen niet op de voorgrond treedt.

Laat ik duidelijk zijn, binnen alle drie genoemde typen van criminologiebeoefening is het mogelijk tot goed onderzoek te komen. Tegelijk heeft ieder type zijn eigen nadelen: het ene legt zich toe op het ontwerpen van 'uitgeklede' constructen, het andere laat zich meeslepen door het onderzoeksobject of gaat louter journalistiek te werk, en het derde werpt hypothesen op die vaak bevreemdend zijn of door bijvoorbeeld een psychoanalytische of discoursanalytische werkwijze vele vragen en onduidelikheden oproepen. Wel wil ik graag de stelling verdedigen dat (criminologisch) onderzoek waarin een behoorlijke theoretische plaatsbepaling ontbreekt, al gauw kreupel gaat of onbeduidend blijft. De armoedige kwaliteit van veel academische tijdschriften kan daaraan worden toegeschreven.

#### LITERATUUR

- Bauman, Z. (2005). *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity.
- Brink, G. van den (2004). *Schets van een beschavingsoffensief. Over normen, normaliteit en normalisatie in Nederland*. Amsterdam: AUP.
- Broek, A. (2007). *De terreur van schaamte. Brandstof voor agressie*. Haarlem: In de Knipscheer.
- Bruinsma, G. & F. Weerman (2007). Vernieuwingen in de verklarende Jeugd-criminologie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 49(3), 291-305.
- Fenwick, M. (2004). New directions in cultural criminology. *Theoretical Criminology*, 8(3), 377-386.
- Ferrell, J. (2002). *Tearing Down the Streets: Adventures in Urban Anarchy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ferrell, J. & C.R. Sanders (1995). Toward a Cultural Criminology. In: J. Ferrell & C.R. Sanders (eds.), *Cultural Criminology*. Boston: Northeastern University Press.
- Flap, H. & B. Völker (2005). Gemeenschap, informele controle en collectieve kwaden. In: B. Völker (red.), *Burgers in de buurt. Samenleven in school, wijk en vereniging*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 41-70.
- Garland, D. (2001). *Culture of Control*. Oxford: Oxford University Press.
- Gaubatz, K. (1995). *Crime in the Public Mind*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Haan, W. de & I. Loader (2002). On the emotions of crime, punishment and social control. *Theoretical criminology*, 6(3), 243-254.
- Hayward, K. & J. Young (2004). Cultural criminology: Some notes on the script, *Theoretical Criminology*, 8(3), 259-273.
- Keijser, J.W. de (2000). *Punishment and Purpose; From Moral Theory to Punishment in Action*. Amsterdam: Thela Thesis.
- Keijser, J.W. de *de wisselwer*  
uitgevers.
- Maruna, S. e.a  
understandi
- Maruna, S. & J  
the East of I  
in Onati Sp.  
*Emotions, C*
- Nelen, H. (200  
Maastricht U
- Stokkom, B. var  
baar? *Justiti*
- Stokkom, B. var  
tijden. *Filosoc*
- Stokkom, B. var  
pelijke verr  
*ethische asp*  
70-89.
- Stokkom, B. v  
*satisfy? Pap*
- Jurispruden
- Stokkom, B. var  
*en de bestrij*
- Haag: Elsevi
- Swaaning, R.  
*Criminology*,
- Tyler, T.R. & R.]  
*The Psychol*  
*Society Revie*
- Walgrave, L. (2c  
social respor  
& L. Walgra  
Universitaire

- Keijser, J.W. de & H. Elffers (2004). *Het maatschappelijk oordeel van de rechter; de wisselwerking tussen rechter en samenleving*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Maruna, S. e.a. (2004). Disowning our shadow: a psychoanalytic approach to understanding punitive public attitudes. *Deviant Behavior*, 25, 277-299.
- Maruna, S. & A. King (2009). Shame, Materialism, and Moral Indignation in the East of England: An Empirical Look at Ranulf's Thesis, paper presented in Onati Spain. Te verschijnen in: I. Loader, S. Karstedt & H. Strang (eds.), *Emotions, Crime and Justice*. Oxford: Hart.
- Nelen, H. (2008). *Evidence maze: het doolhof van evaluatieonderzoek*. Maastricht: Maastricht University.
- Stokkom, B. van (2003). De taboeïsering van wraak. Is wraak moreel aanvaardbaar? *Justitiële verkenningen*, 29(5), 46-55.
- Stokkom, B. van (2004). De strafwedloop. Punitieve verlangens in populistische tijden. *Filosofie en praktijk*, 25(5), 22-35.
- Stokkom, B. van (2005). Ben ik te min? Ergernis, lichtgeraaktheid en maatschappelijke verzuim. In: M. Pijnenburg & C. Leget, *Agressie in het ziekenhuis; ethische aspecten van ondervinden, reageren en voorkomen*. Budel: Damon, 70-89.
- Stokkom, B. van (2007). *Victim needs, self-respect and 'closure': does revenge satisfy?* Paper conference Victim Participation in Justice and Therapeutic Jurisprudence: A Comparative Analysis, 8-9 March 2007, Onati, Spain.
- Stokkom, B. van (2008). *Symbolen van orde en wanorde. 'Broken windows policing' en de bestrijding van overlast en buurtverval*. Serie Politie en Wetenschap. Den Haag: Elsevier.
- Swaaningen, R. van (2005). Public Safety and the Management of Fear. *Theoretical Criminology*, 9(2), 289-305.
- Tyler, T.R. & R.J. Boeckmann (1997). Three Strikes and You Are Out, but Why? The Psychology of Public Support for Punishing Rule Breakers. *Law and Society Review*, 31(2), 237-265.
- Walgrave, L. (2009). Between evangelism and charlatanism. Reflections on the social responsibility of criminology and other social sciences. In: S. Parmentier & L. Walgrave (eds.), *Criminology and Social Responsibility*. Leuven: Leuven Universitaire Pers (Braithwaite-bundel).